

SZAKMAI ZÁRÓJELENTÉS

I. Megjegyzések a zárójelentéshez

1. CZIBULA Katalin, a szerződéskötéskor lett negyedik kutató résztvevője projektünknek, pályázatunk elektronikus adataiban azonban, nyilván tévedésből nem szerepel. A szerződéskötéshez képest tehát itt nem történt változás, ezért válaszoltam NEMmel a változással kapcsolatos kérdésre. Kérem, hogy e tényt és Czibula jelenlétét figyelembe venni szíveskedjenek, továbbá szíveskedjenek az írott szerződés alapján legalább most javítani.
2. A **közlemények** között szerepelnek olyan tételek, melyek – a hosszú átfutás következtében – a 2003-ban zárult, előző OTKA támogatásra hivatkoznak. Mivel a mi szakterületünkön nincs impakt-faktoruk a folyóiratoknak, valamennyi folyóiratot 1-es impakt-faktossal szerepeltetünk.
3. A fantasztikus anyagokat (így pl. a Csokonai kéziratot) rejtő (romániai) Szatmári Megyei Könyvtár igazgatósága több mint egy év után engedélyt adott a Csokonai-anyag digitális másolására és publikálására. A Csokonai-anyagra és a drámákra egyszerre kértünk másolási-publikálási engedélyt, s az ígéret szerint Csokonai után azonnal esedékes lett volna a drámaszövegekre szóló engedély megadása is. A Csokonai-sikertől azonban láthatóan megriadt a könyvtárvezetés, és az újabb engedély azóta sem érkezik (rendszeresen érdeklődünk). A szatmári dráma-anyag kritikai feldolgozása elkészült, rendkívül érdekes, mindenképpen az első pótkötetben akarjuk hozni, de az egyik dráma fénymásolata nem használható. E drámát is feltüntetjük a tartalomjegyzékben, abban a reményben, hogy a kiadási munkálatok közben megérkezik az engedély, s a drámát utólag beiktathatjuk a többi közé.

II. KIADATLAN DRÁMASZÖVEGEK FELTÁRÁSA ÉS FELDOLGOZÁSA

A 2003-2006 közötti években számos alkalommal indultunk kutatóútra, a hazaiakon kívül elsősorban Romániába. Még Csíksomlyón (nem a rendházban, hanem a csíkszeredai Csíki Székely Múzeumban) is találtunk eddig ismeretlen drámákat és töredékeket, amelyeket a kiadásra váró ferences kötetekbe tudunk ill. tudunk illeszteni. Mivel a kezdeti levéltári „enyhülés” (azaz: a könnyebb kutatási és másolási lehetőség) ismét fagyásnak indult, meggyűlt a bajunk a másolási engedélyekkel: ezért kellett a lelőhelyekre többször visszatérnünk.

Az alapkutatáson túl igyekeztünk lépést tartani az irodalom-, színház- és drámatörténet fejlődésével, ezért külföldi könyvtári kutatáson és konferenciákon vettünk részt. Mindez segített abban, hogy az egyes drámák jegyzetanyagát és a szövegeket történeti kontextusba illesztve készítsük el.

A kutatás eredményei

Elmélet. Előzetes hipotézisünknek megfelelően a feltárt adatok és szövegek valóban teljesebb képet adnak a magyarországi hivatásos színházi előzményeiről, az iskolai színházi vertikumáról. Ezen belül főleg két jelenséget figyeltünk meg illetve tudunk adatolni:

1. A kiadatlan iskolai drámaszövegek nagy része református és kései, 1-2 évtizeddel túlnyúlik a 18-19. század fordulóján. Jól mutatja ez a sokáig és sok helyen tiltott színházi kései felvirágzását, továbbélését. Ugyancsak ekkori számos variáns, mivel láthatóan ekkor élénkült meg a másolási kedv. Ugyanakkor találhatóak drámaszövegek a már a korábról (a 18. század első feléből, közepéről) származó kéziratos versgyűjteményekben is (a versgyűjteményekre kevésbé figyelt eddig a drámakutatás; ilyen például egy 4 drámaszöveget tartalmazó szegedi kéziratos könyv).
2. Bebizonyosodott, hogy az 1790-es évek hivatásos színházi szövegei nemcsak szerzőik és más színházi alkotók révén kapcsolódnak az iskolai színházi gyakorlathoz, hanem a drámák szemléletében is, azaz: önkénytelenül is elsősorban az iskolai expurgációs gyakorlat alapján dolgoztak a hivatásos magyarítók, adaptálók. A kései (1760 utáni) iskolai színházi tehát kontinuos módon vált át a hivatásosba. E tényből következik, hogy az 1790 és 1810/1820 közötti nem-iskolai vagy nem-csak-iskolai előadásra készült színháziakat is ki kell adnunk, esetleg további pótkötet(ek)ben, hogy úgy látható lehessen a fent hivatkozott folyamatosság és folytonosság.

Gyakorlat: a pótkötet anyaga. Tudjuk, hogy egy kutatás sem befejezhető. Nem számítottunk tehát arra, hogy valamennyi hazai és határon túli, lappangó drámaszöveget megtaláljuk. A jelen (első) és a további pótkötet anyaga alapvetően kétféle „lelet”-et takar: az eddig ismeretlen illetve az ismert, de kiadatlan szövegeket. Számos ismeretlen leletre bukkantunk, meglepő módon hazai könyvtárakban is (Szeged, Debrecen), és természetes, hogy az újonnan megnyílt kutatási lehetőségek (elsősorban Romániában) eredményt hoztak. Ugyanakkor több ismert szöveg azért nem került eddig kötetbe, mert kérdéses volt iskolai kapcsolata. Sok esetben az iskolai *előadásuk* bizonytalan volta indokolta kimaradásukat, holott a megjelent szövegek jó része esetében ugyancsak dokumentálatlan maradt az előadás ténye. Ezért,

terveinknek megfelelően, kiadjuk e szövegeket (pl. Horváth Pál losonci diák két drámáját). A kiadás struktúrájában nem követhetjük az *RMDE XVIII. Század* eddigi kötetét, a felekezeti/rendi bontást; ezért a folyamatos kutatással párhuzamosan a pótkötet a kéziratok lelőhelye szerint csoportosítja anyagát.

Változások a tervhez képest a pótkötet tartalmában. Előzetes terveinket néhány esetben módosítanunk kellett, mert a szövegek alapos tanulmányozása után megváltoztattuk korábbi nézeteinket.

A betlehemes játékokkal kapcsolatban felmerül az archaikus és erősen sérült anyag felekezethez és iskolához kötésének kérdése, ezért ez a kötetszerkesztést jelenleg is befolyásoló dilemma. Eredeti tervünk szerint a pótkötetben csak az iskolához köthető betlehemes játékok kerültek volna. Logikusabb lenne azonban valamennyi archaikus betlehemest együtt közreadni, függetlenül attól, hogy mennyiben dokumentálható a keletkezéstörténetük. Ezért elképzelhető, hogy a szerkesztés legvégén elhagyjuk vagy más dráma-csoporttal helyettesítjük az iskolához köthető betlehemeseket, amelyek azután a többivel együtt a második kötetbe kerülhetnek. E terv ellenére a jelen felsorolásban még megtalálható az iskolához köthető betlehemesek külön csoportja.

Nem közöljük a mintegy 50 ismert variánsban létező *Különös Casusbeli ritka esetet* (Szatmár, MS 57. 1788), mert a hosszú, dialogizált költeménynek kevés köze van a drámához.

A másik szatmári kötetből (MS 137) az Aesculapius-jeleneteket (*Comedia 1810. 22dik July*) nem közöljük, mert a kiadott közjátékok (*Protestáns iskoladrámák: Pandora, Elvádolt ártatlanság*) variánsai.

Az ugyanott található, *A Kapitányról és a Káplárról* (*Comedia 1811dik Esztendőben*) c. szöveget viszont közölni szeretnénk, de a másolási engedély hiányában ez egyelőre lehetetlen, mert a birtokunkban lévő fénymásolat használhatatlan.

Rájöttünk, hogy az ugyane gyűjteményben található egyik gergely-játék (*Gergelyi Versek 1820dik*) több önálló dramatikus játékot tartalmaz, ezeket külön tételként hozzuk.

Kitűnt, hogy a szegedi kéziratban 3 dráma található: 1. a Seneca-tragédia szerves részét képezik a pályázatunkban még külön tételekként szerepelt köz- és utójátékok (4 *satyra*); 2. egy bor-víz vetélkedés; 3. egy harmadik darabot is találtunk (*Barátsági dorgálás*, 1745).

A 17. századból fennmaradt 2 csíksomlyói dráma közlése indokolt lenne az I. kötetben. Az alábbi tartalomjegyzékben azért nem tüntetjük föl, mert még nem döntöttünk a különös drámák megfelelő kontextusáról.

A pótkötet jegyzetanyaga. Az egyes drámacsoportok élén a lelőhelyre, kéziratgyűjteményre vonatkozó ismertetés található. A jegyzet-tanulmányok az eddigieknél hosszabbak és részletezőbbek, mert a rendelkezésre álló szövegtörzs lehetővé teszi az összehasonlítást a hazai és a nemzetközi anyaggal egyaránt. E jegyzetek tartalmazzák azokat az elméleti felismeréseket, amelyeket jelentésünk bevezetőjében jeleztünk.

III. AZ I. PÓTKÖTET (RMDE/7/1.) TARTALMA

Iskolához köthető betlehemesek:

1. Dengeleghy Péter: *Erdélyi betlehemes játék* (református, 1629-48)
2. Czerey János: *Kézdiszentléleki betlehemes* (katolikus, 1650)
3. *Karátsony-éjjelre való pásztori beszélgetés* (katolikus, 1780-1810)
4. *Három szent királyok utazása* (katolikus, Székesfehérvár, Győr, 1767-68)
5. *Gyöngyösi pásztormise* (18. század vége)

Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Régi Könyvek Tára (MS 983, 984, 985; református színjátékok):

6. *Barátsági dorgálás* (Debrecen, 1745)
7. *Seneca tragédiája és négy satyra* (Miskolc, 1786 június-július)
8. *Trefás Poëtai Játék Magyar Versekbe foglalva*. Neptunus és Bachus vetélkedése – negyedik variáns. (Sárospatak, 1794 vagy 1796 június közepe)

Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára: *Gyűjtemény Holmi* (R. 2738; református színjátékok):

9. *A' Szülék Gyermekéhez...* (Sárospatak (?), 18. század utolsó harmada)
10. *Atalanta* (Sárospatak (?), 18. század utolsó harmada)
11. *Hét közzjátéki jelenet* (Sárospatak (?), 18. század utolsó harmada)
12. *Timon vagy Dus Matyi* (Sárospatak (?), 18. század utolsó harmada)

Debreceni Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár (katolikus színjátékok):

13. Jantsó Ferenc: *Ágoston* (minorita)
14. *Mauritius* (minorita, Kereskényiből)

OSZK (református színjátékok):

15. Horváth Pál: *Lampréd és Bornelló igaz Barátok* (Oct. Hung.52)

16. Horváth Pál: *Arménia és Páár* (Oct.Hung 51.)

Székelyudvarhely (Haáz Rezső Múzeum Tud. Kvtára):

17. *A Százszor Szép. Egy vig játék* (5333)

18. Drámarészletek ill. töredékek (*A remete* címen; 5333)

19. *A szegénység és a szeretet* (ford. Szigethi Mihály, 1802) (5332)

20. *Mellyik már a' nagyob' Sido?* (ford. Szigethi Mihály, 1803) (5332)

Szatmár Megyei Könyvtár (református színjátékok):

21. „*Gergely pápa napja ime fel virrada...*”

22. *Pallas és a Múzsák verbuválnak*

23. *A huszárnak el szökött író deák*

24. *A Kapitányról és a Káplárról*

25. *Dávid és Góliát*

26. *Didó és Énéás*

27. „*Elértük Gergely napját...*”

28. *A József eladattatása, versekben foglalva*

Kiadott Molière-fordítás: *Próba...*, Nagyenyed, 1792:

29. Az erőszakos házasság

30. A kéntelenségből való orvos

Az I. pótkötet terjedelme

A karakterszám alapú (kb. 1.100.000 karakter + kb. 150.000 karakter betleheemes) becslés (kb. 26 + 4 ív) a túlnyomórészt verses szövegek esetében nem jól alkalmazható; az elkészített verses szövegek ugyanis 50-65 ívet tennének ki, s ebbe nem számítottuk be a kötet és az egyes fejezetek bevezetőit. Így az iskolához köthető betleheemeseket szinte bizonyosan ki kell hagynunk, s valószínű további kihagyás is, mert 20-25 drámaszövegnél valószínűleg meg kell állnunk: az elhagyott szövegek a II. kötetbe kerülnek.

A ferences és piarista drámaszövegeket még be tudjuk illeszteni a kiadásra váró kötetekbe (*Piarista iskoladrámák* II. RMDE 5/2; *Ferences iskoladrámák* RMDE/6/1-4.)

IV. ÚJ ADATOK

Kilián István szisztematikusan feldolgozta és részletekben kiadta a színi adatokat több olyan jezsuita iskola diáriumából (Besztercebánya, Marosvásárhely, Nagyvárad, Pozsony), amelyek nem kerül(het)tek a (a 3+1 kötetnyi) adattárat készítő Staud Géza kezébe. Közben más városokra vonatkozó adatok is előkerültek. A színház-és drámatörténeti adatok egy újabb adattár-kötetet is megtöltenek, ennek összeállításán és kiadásán dolgozik Kilián.

V. A DRÁMAKUTATÁS „MELLÉKTERMÉKEI”

Egy-egy könyvtári, levéltári anyag átnézésekor nem csak drámák ill. adatok kerülnek elő; ezeket az eredményeket is hasznosították munkatársaink.

1. Csokonai, Martinkó-díj

Az előző OTKA támogatás időszakában Szatmárnémetiben Demeter Júlia és Pintér Márta Zsuzsanna talált rá és kezdte feldolgozni a Csokonai verseit is tartalmazó kéziratos gyűjteményt. Kiderült, hogy Csokonai egy tanítványának poétai osztálybeli feladatait, Csokonai néhány autográf versét és bejegyzését, továbbá a Csokonai-kultusz korai kezdetét bizonyító gyűjteményt tartalmazza. Erről több előadást tartottak (ezeket a konferencia-előadások között soroljuk fel), folyóiratban is beszámoltak eredményeikről, az anyag kritikai kiadását pedig az *Irodalomtörténeti Füzetek* 156. számaként publikálták. Az ItK-ban megjelent tanulmányukért a 2005-ös év Martinkó András-díját kapták.

2. Csokonai-kiállítás

Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna *A vidám természetű poéta* címmel rendezett kiállítást Csokonai Vitéz Mihály halálának 200. évfordulóján (Petőfi Irodalmi Múzeum, 2005. március-2006 május), és ennek kapcsán több szakmai ill. ismeretterjesztő előadást tartott.

A Csokonai-„lelet”-ről beszámolt a TV, rádió, írott sajtó.

VI. KONFERENCIÁK

Munkatársaimmal számos konferencián vettünk részt és tartottunk előadást. Mivel éves részjelentéseinkben a legtöbb már szerepelt, az alábbiakban csak a drámakutatás szempontjából kiemelkedő jelentőségűeket soroljuk fel:

2003

2003. augusztus 25-27. Eger: *A világ színháza – a színház világa / Theatre of the World – the World of Theatre* (saját szervezésű nemzetközi konferencia; szerepelt a T 031918 OTKA-pályázat 2004 februári zárójelentésében!)

Czibula Katalin: *Színésznők a hivatásos színjátszás hajnalán*

Demeter Júlia: *Hungarian School Theatre – A Short Survey* (1 órás plenáris nyitó előadás)

Kilián István: *Magyarországi drámakatalógus* (1 órás plenáris műhely-előadás)

Pintér Márta Zsuzsanna: *A magyar színházi szaknyelv kialakulása*

2004

1) 2004. május 10-11. Veszprém, Veszprémi Egyetem: *A magyar színháztörténet. Tradíció és innováció*

Pintér Márta Zsuzsanna: *A magyar színészek társadalmi helyzete a két világháború között*

2) 2004. október 12-14. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézete: *Historia Litteraria*

Czibula Katalin: *„Erőltetek mindazonáltal szép Magyarorságodra” – Magyar Hírmondó 1784 – Révai - Barczafalvi*

Kilián István: *A képvers elmélete és kritikája*

Pintér Márta Zsuzsanna: *Színház- és drámadefiníciók a 16-18. században*

3) 2004. november 8-10. Piliscsaba, PPKE: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*

Czibula Katalin: *Faludi és a magyar jezsuita iskolai színjátszás*

Kilián István: *A nagyszombati jezsuita iskolai színpad szcenikája*

4) 2004. november 17. Kalocsa: *Patachich Ádám emléknep*

Kilián István: *Színház, színpad és dráma a nagyváradi jezsuita iskolában a 18. században*

5) 2004. november 26. Pécel, Ráday-kastély:

Kilián István: *Színház a kastélyban*

2005

1) 2005. január 26-27. Debrecen: *„Et in Arcadia ego”* (A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése)

Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna: *Ismeretlen Csokonai-versgyűjtemény a szatmári könyvtárban*

2) 2005. december 8-9. Nyitra: *A Felvidék szerepe a magyar tudományosságban*

Kilián István: *Régi magyar Mária-síralmak a reneszánsz és a barokk korban*

3) 2005. december 10-11. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Csokonai-konferencia: kerekasztal beszélgetés a szatmári gyűjteményről: Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

2006

1) 2006. augusztus 28-31. Nagyvárad, Románia: *Késő barokk és klasszicizmus a 18. századi magyar színpadon* (saját szervezésű nemzetközi konferencia). A konferencia rendezésébe bekapcsolódott a helyet is biztosító Nagyvárad Egyetem. A konferencia nyelve a magyaron kívül angol-német-francia volt, így a téma külföldi kutatói is részt vehettek (Irena Kadulska, Gdansk; Andrej Dabrowka, Varsó; Marketa Klosova, Prága)

Kutatócsoportunk tagjai az alábbi előadásokat tartották:

Czibula Katalin: *A víz szimbolikája a 18. századi magyar drámaszövegekben*

Demeter Júlia: *„Palotás csel”-ek a színpadon (A hatalom legitimációs dilemmái az iskolai és a hivatásos drámákban)*

Kilián István: *Jezsuita színjátszás Nagyváradon a 18. században. Újabb adatok.*

Pintér Márta Zsuzsanna: *„Bakhusnak víg birodalma”*

A *Société Internationale d'Histoire Comparée du Théâtre, de l'Opéra et du Ballet* két konferenciát szervezett:

2) 2006. szeptember 17-22. Aix-les-Bains: *La représentation de l'eau dans les art du spectacle du moyen age à nos jour*

Czibula Katalin: *Wassersymbolik in der Bühnenkunst im XVIII. Jahrhundert*

Pintér Márta Zsuzsanna: *La représentation de l'eau sur la scène scolaire hongroise*

3) 2006. szeptember 25-29. Saint-Raphaël/Théoule sur Mer-ben: *La représentation du Christ dans les art du spectacle du moyen age à nos jour*

Demeter Júlia: *Christ's Figure in the 18th century Passion Cycle of Csíksomlyó*

Kilián István: *Theaterbühne und Szenerie in Csíksomlyó*

Előadása előtt Demeter Júlia (francia nyelven) ismertette a kutatócsoport munkáját és kiadványait.

VII. A KÖZLEMÉNYEK KÖZT NEM SZEREPLŐ PUBLIKÁCIÓINK MEGJELENÉS ELŐTT:

Mind a négy franciaországi előadás írásos változata megjelenik a szervezet kétnyelvű (francia, angol) kiadvány-sorozatában (*Théâtre et Drame Musical, Revue Européenne bilingue*), Demeteré, Kiliáné, Pintéré francia, Czibuláé angol nyelven.

Tanulmánykötet 1. A 2003-ban rendezett nemzetközi konferenciánk előadásainak írott változatát tartalmazó tanulmánykötet megjelentetése anyagi okokból igencsak megkésett. A tanulmánykötet kiadása szerepelt munkatervünkben, de jóval korábbra terveztük. Végül a Ráció Kiadó vállalta a munkát, ráadásul a *Régi magyar színház* sorozatot is átvéve a Miskolci Egyetemtől. Sikertelenül fordultunk az OTKA publikációs pályázat segítségével. A Ráció Kiadó 2007 tavaszára ígéri a megjelentetést. A *Színházvilág – világszínház* c. kötet szerkesztője Czibula Katalin. Kutatócsoportunk tanulmányainál és a kötet belső címlapján is feltüntetjük az OTKA-támogatást. E kötetben munkatársainknak az alábbi tanulmányai jelennek majd meg:

CZIBULA Katalin, *Színésznők a hivatásos színhátszás hajnalán*

DEMETER Júlia, *Hungarian School Theatre – A Short Survey*

KILIÁN István, *A magyarországi 16-18. századi drámák tipológiája*

PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Les succès et problèmes de l'édition des anciens oeuvres du théâtre hongrois*

Tanulmánykötet 2. Ugyancsak Czibula Katalin szerkesztésével, folyik az általunk 2006-ban rendezett nagyváradi konferencia előadásainak írásos változataiból összeállított következő kötet előkészítése.

Megjelenés előtt áll továbbá:

DEMETER Júlia, *A Buda trágédiája és az iskolai színhátékok* (= Bíró Ferenc 70 éves. Emlékkönyvbe)

KILIÁN István, *Színhátékszerű elemek a nagyváradi jezsuita liturgiában = Tanulmányok a 80. éves Szilas László S.J. tiszteletére*, szerk. MOLNÁR Antal, SZILÁGYI Csaba, ZOMBORI István, Szeged, METEM

KILIÁN István, *Miksa László hat képverse egy ismeretlen jótevőnek. 18. század vége 19. század eleje* = *Tanulmányok a 60 éves Szörényi László tiszteletére*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, Ráció Kiadó, Budapest

KILIÁN István, *Színjáték a jelenlegi Szlovákia területén a 17-18. században* (= Bíró Ferenc 70 éves. Emlékkönyvbe)

PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Ahol tilos a szerelem. Elisabeth Barrett-Browning élete magyar színpadon* = *Tanulmányok a 60 éves Szörényi László tiszteletére*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, Ráció Kiadó, Budapest

PINTÉR Márta Zsuzsanna, *A jezsuita ifjúság 17. századi példaképe, Holló Zsigmond* = *Tanulmányok a 80. éves Szilas László S.J. tiszteletére*, szerk. MOLNÁR Antal, SZILÁGYI Csaba, ZOMBORI István, METEM, Szeged

VIII. A folytatás?

Az előkerült (és várhatóan előkerülő) nagy mennyiségű drámaszöveg szükségessé tenné a pótkötet kiadásának folytatását. Már most biztosan látható, hogy egy második pótkötet sem elegendő. A kutatást folytatjuk.